

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет української філології
Кафедра практичного мовознавства
Український мовно-інформаційний фонд НАН України
Міжвідомчий науково-дослідний центр прикладної лінгвістики
Люблінський католицький університет Іоанна Павла II

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Матеріали Міжнародної Інтернет-конференції

13 - 14 лютого 2018 року

Умань – 2018

labels are attributed to situations, so here the first-order data match prevalent second-order observations perfectly well. As to the actors' labels for speech act character, both "ironically" and "sarcastically" lemmas in the corpus refer to their own utterances, which contradicts traditional second-order standpoints. Moreover, the use of a "near-performative" formula "I can't sarcastically ask you..." may be evaluated as a pragmatically mal-formed act, comprising a metalinguistic comment which deprives irony of its essential constitutive feature – impliciteness.

References

1. Claridge C. Approaching irony in corpora/ C.Claridge// Proceedings of the Corpus Linguistics 2001 Conference. UCREL technical papers. – Lancaster, UK: Lancaster University Computer Department, 2001. – Vol.13. – P. 134-143.
2. Davies M. The Corpus of American Soap Operas: 100 million words, 2001-2012. Available online at: <http://corpus.byu.edu/soap/>
3. Dynel M. Comparing and combining covert and overt untruthfulness: On lying, deception, irony and metaphor/ M. Dynel// Pragmatics and Cognition. – 2016. – Vol. 23(1). – P. 174-208.
4. Sinkeviciute V. Decoding encoded (im)politeness: "Cause on my teasing you can depend"/ V. Sinkeviciute// Developments in linguistic humour theory. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2013. – P. 263-288.

Валентина Розгон, Інна Коломісць
м. Умань

АРЕАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ТА ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛЮДИНИ

Загальною рисою фразеологізмів є те, що вони – знаки антропометричні, оскільки кваліфікація об'єкта дійсності, названого фразеологічною одиницею, завжди співвідноситься із властивостями людини. І, напевно, тому переважна більшість фразеологізмів зосереджена на характеристиці особи, на подіях, пов'язаних із національним виявленням цих властивостей у

поведінці, у ментальності, почуттях, соціальному стані тощо. Багатоаспектність людини як об'єкта дійсності пов'язана насамперед з тим, що вона "мислиться у мовній картині світу ... перш за все як динамічна, активна істота" [1, 39]. На переконливу думку дослідників фразеології, об'єктивація у фразеологізмі почуттів, думок, настроїв, уявлень, внутрішніх переживань виходить на передній план, вибудовує безкінечність фразеоструктур, мікроструктур, пронизує не тільки поверхневий рівень духовного життя людини, а й проникає в глибину сенсорних відчуттів, вибудовує її менталітет, прагматичне поле. Фразеотворча система стає виявом глибинної діяльності духу, активізуючи попередній досвід людини [4, 44].

Останнім часом активізувалося вивчення діалектної фразеології як способу емоційно-експресивного осмислення дійсності й відбиття фактора суб'єктивності в мові, про що свідчать праці Л. Авксентьева, М. Алефіренка, А. Івченка, В. Лєснової, М. Олійник, Ю. Прадіда, В. Ужченка, Д. Ужченка, Н. Щербакової, Р. Ярцева та ін.

Однак сьогодні ще не можна однозначно стверджувати про достатнє охоплення фразеології як східноподільського континууму, так й українського загалом.

Важливість вивчення різних аспектів ареальної фразеології окремих говірок є очевидною, оскільки це сприятиме дослідженню українського діалектного континууму й відродженню усного емоційно-образного мовлення, допоможе простежити зв'язки національної фразеології у східнослов'янському та слов'янському мегаконтинуумі.

Дослідження фразеологічної номінації людини у східноподільських говірках у світлі сучасного розуміння природи і сутності фразеологічних одиниць мови є метою розвідки. Матеріалом дослідження послуговували фразеологізми, зафіксовані у говірковому мовленні жителів Христинівського регіону.

Фразеологічні одиниці досліджуваних говірок відтворюють матеріальну, соціальну й духовну культуру мовців, засвідчують їх культурно-

національний досвід і традиції. Як знаки антропометричні досліджувані одиниці використовуються у повсякденному спілкуванні для різнопланової характеристики людини, зокрема, вони виступають засобом номінації розумових здібностей, вікових особливостей, рис характеру, вдачі, моральних якостей, зовнішнього вигляду, фізіологічних властивостей тощо.

Досліджуваний матеріал засвідчує про значну перевагу фразеологізмів із пейоративною семантикою, що зумовлюється особливостями сприйняття людиною навколишнього світу і відповідає загальній тенденції функціонування ареальної фразеології.

Серед фразеологізмів, що вживаються для номінації розумових здібностей людини, найбільшою активністю характеризуються одиниці, що репрезентують семантику “дурний”, наприклад: *не всі вдома, без клепки в голові, клепки повипадали, Валік ліцинівський, як пень, дурний, як сало без хліба (як теля), як сніп дурний, має курячі мозги, вавка в голові, без тям, клямка впала, не має голови на плечах, не дав Бог розуму, слабкий на голову, не варить в голові, мозги висохли, не дружить з мозгами (з головою)*. Семантично протиставляються їм фразеологізми, що характеризують розважливу людину, яка має освіту, посідає певне місце у суспільстві, добре поводить, чемна: *вибився в люди, став людиною, має голову на плечах, світла голова, голова варить(на місці)*.

Особливої уваги заслуговують фразеологічні одиниці, які вживаються в мовленні на позначення відношення людини до праці, до якої по-особливому ставляться сільські жителі. Працьовиту людину характеризують такі фразеологізми: *як віл (працює), зрання до смеркання не розгинає спину, працює зранку до вечора, як бджілка, з дня в день трудиться, голову не піднімає, крутиться на одній нозі*. Семантично протилежними виступають фразеологізми *за холодну воду не береться, лежить зранку до вечора, в стелю плює, горобцям дулі дає, палець об палець не вдарить*. Фразеологічні одиниці, які вживаються на позначення ледачої людини, відзначаються в усному мовленні особливою інтонацією, за допомогою якої підкреслюється

зневага до подібної категорії людей, засудження їхньої поведінки, способу життя.

Вікові особливості особи репрезентовано у східноpodільських говірках фразеологізмами *молоко на губах не обсохло, молоде та зелене*, – “молодий”; *старий як пеньок, аж тирса сиплеться, старий лис (чорт), стара лисиця (карга)* – “старий”.

Особливості характеру визначають за допомогою активно вживаних у говірковому мовленні синонімічних фразем. Так, семантичний ряд “впертий” репрезентують фразеологізми *як бик, як осел, хоч кіл (кілля) теши на голові, як баран, з місця не ступиться, на копійку не поступиться, стовпом стоїть*; семантичний ряд “хитрий” – *як лисиця (лис), Лис Микита*; “скупий” – *снігу зимою не випросиш (не дасть), на копійку не поступиться, як собака на сніг*; “добрий” – *хоч до рани прикладай, з душею, в Бога вірує*; “боязкий” – *як заєць, заяча душа (кров)*; “байдужий” – *ні риба ні м'ясо, ні те ні се, і за вухом не свербить, і вухом не веде*; “жорстокий” – *як гестаповець, як собака (кидається), як пантера*; “сердитий” – *як сич (надувся), як середа на п'ятницю, дивиться боком (вовком, спідлоба), брови нахмутив, з очей іскри летять, говорить крізь зуби та ін.*

Фізіологічні особливості людини мовці передають невеликою кількістю фразеологізмів із виразною експресивністю. Компонентами таких стійких сполучень часто виступають службові слова *як, наче, хоч та ін.*, які впливають на формування їх цілісної семантики. Наприклад: “вродливий” – *хоч з лиця воду пий*; “високий” – *як тичка (дишло, стропило), до бантини достає*; “худий” – *наче з хреста знятий, одні кістки, ребра знати, ребрами світить, аж світиться, хоч кирпичі до нього прив'яжуй, хоч анатомію вивчай*; “товстий” – *як свиня (кабан, корова), у двері не пролазить, гудзики не сходяться, ширший як довший, аж тріщить (репає)*; “голодний” – *вола (вовка, собаку) з їв би, кишки мари грають, живіт присох до спину, тріски в роті не мав*.

На позначення щасливої людини зафіксовано вживання кількох фразеологізмів, зокрема: *у сорочці родився, Бог щастя дав, як у Бога за*

дверима (за пазухою).

Людину, яка потрапила під дощ, представлено фразеологізмами, що входять до семантичного ряду “мокрый” – *до ниточки, як хлющ, як (мокра) курка, сухого місця не має*. Синонімічні фразеологізми з посиленою експресією як *свиня (чорт), наче з комина, тільки очі блищать, по самі вуха, очей не видно, з болота зіпнений* входять до семантичного ряду “брудний” і часто функціонують у говірковому мовленні, підсилюючи лексичні одиниці на позначення неохайного вигляду особи.

Соціальний стан людини представлено кількома семантичними рядами, зокрема, “бідний” – *як церковна миша, ні кола ні двора, вітер у кишенях, без роду і плем'я, одна сорочка, грошей кіт наплакав, гол як сокол, не має куска хліба; “багатий” – грошей кури не клюють, гроші лопатою горне, живе як у Бога за дверима (за пазухою), живе як вареник у маслі (на широку ногу), гроші сіс наліво й направо, грішми засіває, грошам ліку не знає*.

Активним уживанням відзначаються фразеологічні одиниці семантичного ряду “п'яний” – *лика не в'яже, іде в три дорозі, дим і нитка, язик не повертається, язик заплітається, у двері (фіртку (хвіртку) не попадає, на ногах не стоїть, ледве на ногах тримається, рачки лізе, сліпи залив, під шафе*.

Досить часто мовці називають зовнішні ознаки (як правило, дітей) за допомогою фразеологізмів *викапаній батько (дід); пішов у матір (у бабу); кістки позбирав, як (наче) з ока випав, точна копія*, підкреслюючи схожість із відповідним об'єктом.

Досліджувані ареальні фразеологізми утворюють досить чисельну групу одиниць, що належить до тематичного поля “Людина” і характеризуються різною структурою та конотативним наповненням. Вибір мовцем фразеологізму з ряду семантично співвідносних має суб'єктивний характер і залежить від певних чинників, зокрема, мовної свідомості діалектоносія, морально-етичних норм, ставлення до денотата, прагнення надати висловлюванню експресивно-оцінної спрямованості, комунікативної ситуації тощо. Однак найчастіше мовець використовує в усному мовленні

фразеологізми негативної семантики, про що свідчать інформатори. В обстежених говірках фразеологізми функціонують як своєрідні синонімічні одиниці до однослівних лексичних найменувань, однак вони характеризуються більш вираженим емоційно-експресивним забарвленням.

Предметом подальших досліджень можуть стати інші тематичні групи фразем східноpodільських говірок. Особливої уваги заслуговує також моделювання ареальної фразеології, лексична, словотворча та граматична варіантність сполучень із цілісною семантикою.

Список використаних джерел:

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37 – 67.
2. Леснова В. В. Номінація рис людини в українських східнословобожанських говірках : монографія / В. В. Леснова. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 193 с.
3. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Х. : Основа, 1990. – 167 с.
4. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494с.

Наталія Савчук,
м. Умань

МОТИВАЦІЙНО ЗВ'ЯЗАНІ СЛОВА ЯК ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ АВТОРА

Вивчення лексичних одиниць з позиції їх мотивованості проводилося в межах різних лінгвістичних дисциплін (етимології, ономаціології, словотворення). З розвитком функціонального напрямку в лінгвістиці актуальним відносно до проблеми мотивованості слова стало питання про